

УДК 342.533

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.1.42>

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА ІННОВАЦІЇ ТРАНСКОРДОННОЇ СПІВПРАЦІ: КОМПОНЕНТ РЕГІОНАЛЬНОГО ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Туряниця В.В.,

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії та історії держави і права
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID: 0009-0000-9791-3428*

Шанта І.І.,

*студент юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID: 0009-0002-1575-5951*

Туряниця В.В., Шанта І.І. Правові засади та інновації транскордонної співпраці: компонент регіонального та місцевого самоврядування.

Автори дослідження розкрили правові, теоретико-методологічні засади та практичну ефективність інноваційного підходу до транскордонної співпраці на рівні регіонального і органів місцевого самоврядування.

Об'єктом дослідників став процес трансформації міжнародної співпраці та допомоги. Предметом – вдосконалення даної форми та її інноваційність. Саме на цьому рівні та його ефективності зосередили свій аналіз дослідники. Вони доводять переваги такої співпраці над державним рівнем для обох сторін, що беруть участь у даному процесі.

Новий рівень виокремився з урахуванням практики співпраці попередніх десятиліть та на основі теоретико-методологічних і правових засад як особливий оперативний і ефективний в досягненні реальних результатів в час політичної турбулентності, глобалізаційних процесів, трансформацій та ведення повномасштабної війни Російською Федерацією проти України.

Тема розкривається авторами на фоні історичних процесів, демократичних змін у посттоталітарних країнах, вирішення тих нагальних завдань, що стали перед ними на шляху до демократії, верховенства права та нових інституційних форм міжнародних відносин і міжнародної співпраці з метою подальшого цивілізаційного розвитку людства.

Автори доводять, що пострадянська Україна, здобувши суверенітет і незалежність, розпочала свій новий шлях державотворчого розвитку на принципах демократії та верховенства права. З цією метою вона на законодавчому рівні реформувала суспільні відносини на рівні держави та міждержавних відносин, зокрема і у напрямі транскордонної співпраці. Україна на демократичному шляху і новій законодавчій базі продовжила транскордонну співпрацю відмінну від радянської, сповнену новим змістом, ефективними і видимими результатами. Набутий досвід, усталені традиції полінаціонального регіону стали підмогою в налагодження нових підходів, інноваційних форм транскордонної співпраці.

Ключові слова: транскордонна співпраця, органи регіонального, місцевого самоврядування, територіальні громади, форми, рівні, інновації, нові підходи, ефективність, трансформація.

Turyanitsa V.V., Shanta I.I. Legal principles and innovations of cross-border cooperation: a component of regional and local self-government.

The authors of the study revealed the legal, theoretical and methodological foundations and practical effectiveness of an innovative approach to cross-border cooperation at the level of regional and local self-government bodies.

The object of the researchers was the process of transformation of international cooperation and assistance. The subject is the improvement of this form and its innovativeness. It is on this level and its effectiveness that the researchers focused their analysis. They prove the advantages of such cooperation over the state level for both parties participating in this process.

The new level stood out, taking into account the practice of cooperation of previous decades and on the basis of theoretical and methodological and legal foundations, as a special operational and effective one in achieving real results in times of political turbulence, globalization processes, transformations and the conduct of a full-scale war by the Russian Federation against Ukraine.

The topic is revealed by the authors against the background of historical processes, democratic changes in post-totalitarian countries, solving the urgent tasks that faced them on the path to democracy, the rule of law and new institutional forms of international relations and international cooperation for the purpose of further civilizational development of humanity.

The authors prove that post-Soviet Ukraine, having gained sovereignty and independence, began its new path of state-building development on the principles of democracy and the rule of law. To this end, it reformed public relations at the state level and interstate relations at the legislative level, in particular in the direction of cross-border cooperation. Ukraine, on a democratic path and a new legislative framework, continued cross-border cooperation different from the Soviet one, full of new content, effective and visible results. The experience gained, the established traditions of the multinational region became an aid in establishing new approaches, innovative forms of cross-border cooperation.

Key words: cross-border cooperation, regional and local self-government bodies, territorial communities, forms, levels, innovations, new approaches, efficiency, transformation.

Стан досліджуваної проблеми. До теми транскордонної співпраці зверталися в різні періоди представники різних наук. Відповідно до мети своїх досліджень, вони, переважно, розглядали транскордонну співпрацю України в плані історії, економічної вигоди та як одного із напрямів інтеграції країни до Європейського Союзу та НАТО.

До цієї когорти дослідників відносяться: І. Ільков, Г. Литвин, С. Мітряєва, П. Студеняк, Ю. Фетько та інші.

Мета дослідження – проаналізувати сучасний стан транскордонної співпраці в регіоні Закарпаття на рівні місцевого самоврядування із регіонами країн Європейського Союзу, визначити зміст та особливості даної форми співпраці, розкрити специфіку та особливості цього явища, узагальнити досвід та ефективність досягнутих реальних результатів на практиці.

Актуальність теми, постановка проблеми та практичне значення дослідження. Людство давно усвідомило необхідність у транскордонній співпраці та її позитивного розвитку: пошуку нових форм, напрямів, ефективності на всіх рівнях. Для реалізації даної мети воно в одночасі із зміною політичних, соціально-економічних, культурних та усталених традиційних міжнародних відносин створює і правові механізми реалізації транскордонної співпраці та її захисту. Про це засвідчують сьогодні вдосконалені в посттоталітарних державах і країнах-членах Європейського Союзу національні бази законодавства та відповідно норм міжнародного і європейського законодавств та їх реалізація даними країнами [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7].

Характерною особливістю цих трансформацій та мегатенденцій в контексті глобалізації є інноваційність підходів до співпраці, її масовість та орієнтація на якість соціально-культурних змін. Усе це в комплексі і надає темі актуальності як з огляду теорії, так і практики реалізації та обумовлює мету даного дослідження.

Транскордонна співпраця на сьогоднішньому етапі - це один із визначальних чинників суспільного прогресу, успішного розвитку націй, держав, кожної людини, а в підсумку – цивілізаційного людського поступу.

Саме в цьому вимірі розпочався пошук і формування нових напрямів, форм і рівнів співпраці між державами.

Нових взаємозв'язків, взаємовідносин і співпраці як на рівні держави, суспільства, так і міждержавних, вимагав час складних глобалізаційних процесів, трансформацій, утворень нових спільних інституцій, методологічних підходів взагалі та зокрема у вдосконаленні національного та міжнародного права. Чималу роль в плані ключових викликів відігравала політика та ідеологія. Нагальним і одночасно пріоритетним завданням перед країнами постало вироблення і узгодження законодавчої національної бази з міжнародною та Європейського Союзу.

Це був стратегічний напрям комплексних реформ, спрямований на вироблення єдиних демократично-правових засад мирного співіснування, співпраці та взаємодопомоги з подальшим його вдосконаленням.

Транскордонна співпраця між країнами комуністичного режиму здійснювалася переважно на рівні СРСР. Згодом з'явилися елементи інноваційності: у прикордонних територіях Закарпаття була започаткована нова форма – спільне відзначення із громадськістю Чехословаччини та Угорщини – закінчення Другої світової війни такі дійства на радянсько-чехословацькому та радянсько-угорському кордонах стали традиційними. Почали налагоджуватися і спільні зустрічі у формі дружніх відносин між художніми колективами регіонів і міст-побратимів. Правда, здебільшого вони носили формальний декларативний характер як форми реалізації політики і дружби народів.

Сьогодні роль регіонів, місцевого самоврядування як однієї з гілок виконавчої влади засвідчує, що процес реалізації транскордонної співпраці відбувається ефективно, цілеспрямовано та адрес-

но. Реальне правове втілення ідей співпраці та взаємодопомоги відбувається на основі законів та інших нормативних актів. Оперативне регулювання дій залежить від обставин, їх своєчасності та ефективності, засвідчують характер інноваційності, що підтверджує єдність у підходах до співпраці, вдосконалення даної форми її функціонування та подолання наявних недоліків. Співпраця базується на таких принципах: об'єктивності, прозорості, доступності, демократичності, реального результату, права контролю громадськістю – в першу чергу громадою місцевого самоврядування. З кожним роком, особливо в період російсько-української війни, стає очевидно, що дана форма співпраці є ефективною, оперативною, системною та результативною.

Послідовне реформування транскордонної співпраці на законодавчому рівні розширює можливість виконавчої влади до запровадження все нових напрямів, форм і рівнів співпраці. Методологічні засади, науково-теоретична обґрунтованість співпраці, сутність наявних перетворень та їх ефективність значно відрізняється від співпраці періоду радянської доби, якій були традиційно притаманні ознаки формальності, компліментарності та закритості.

Ефективність транскордонної співпраці на цьому рівні засвідчує прикордонне Закарпаття. Проведений нами моніторинг дає підстави стверджувати про реальну практичну діяльність та її результати. Концептуальний підхід, систематизація реальних дій і наслідків, їх комплексний аналіз та конструктивізм, поєднані в одну картину, дають наявну реальність місцевих органів самоуправління у реалізації транскордонної співпраці.

Виклад основного матеріалу. Зауважимо, що в Україні вже 1993 року було створено першу інституцію про транскордонну співпрацю – «Єврорегіон Карпати». Саме вона, як засвідчує час, дала старт реалізації нової форми співпраці не тільки на рівні посттоталітарних держав, що стали на шлях демократичних перетворень, а й розширила її втілення в практику місцевого самоврядування як одного з пріоритетних напрямів і ефективного інструменту реалізації ініціатив місцевих громад та громадських організацій, використовуючи кращі європейські практики і стандарти із залученням фінансової підтримки з бюджету Європейського Союзу.

Співпраця на рівні регіонів і місцевих громад держав – це одна з ефективних форм децентралізованого підходу до досягнення практичного результату. Крім того, розширене і поглиблене співробітництво є вагомим внеском і впливом прискореного входження України до спільного європейського дому – в Європейський Союз, і бути повноправним його членом. Транскордонна співпраця особливо активізувалася в період російсько-української війни, стала різноманітною за змістом, формами, напрямками і рівнями [9].

Шукати шляхи ефективної співпраці заставили обставини, зумовлені ходом війни та її наслідків. Почалася роботи по спільній узгодженості дій на рівні компетенцій місцевих і регіональних органів самоуправління з метою реалізації надання необхідної допомоги, захисту і збереження загальнолюдських цінностей, демократії та верховенства міжнародного права.

Правовими засадами плідного транскордонного співробітництва та практичної його реалізації стали норми національного законодавства та міжнародного і європейського права.

Відповідно до Конституції України [1], Закону України про місцеве самоврядування [2] зі значними змінами, що їх вимагав час і поступ до Європейського Союзу, сьогодні держава має значну нормативно-правову базу, котру доповнюють міжнародні та європейські правові документи, ратифіковані Верховною Радою України [3, 4, 5]. В комплексі вона визначає засади системи і забезпечує гарантії функціонування місцевого самоврядування, зокрема і в підходах до реалізації транскордонної співпраці.

Статті 7 і 18 Конституції України зазначають, що держава не тільки визнає і гарантує місцеве самоврядування, а й підтримує співпрацю, що базується на загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права. Співпраця (с.132) здійснюється на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації з урахуванням соціально-економічного та історичного розвитку регіонів, екологічних, географічних, етнічних, культурних та інших особливостей [1]. Місцеві ініціативи в напрямі транскордонного співробітництва регламентуються ст. 9 Закону про місцеве самоврядування в Україні [2].

Нормативно правова база дає можливість здійснювати транскордонну співпрацю на базовому (територіальні громади), субрегіональному (райони) та регіональному (області) рівнях.

Громади Закарпаття мають укладені угоди про співпрацю. Обопільна зацікавленість між органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями охопила такі сфери: соціальну, освітню, культурну, туризм, медичну, реабілітації військових. Незважаючи на зміни керівників питання транскордонної співпраці завжди знаходиться в полі зору і нових очільників.

Зауважимо, що станом на сьогодні, практично, всі регіони Чехії співпрацюють із регіонами України за власним вибором і спільною узгодженістю, уклавши між собою угоди співробітництва, а деякі створили ще й свої фонди, що сприяє більш оперативній і діловій допомозі жителям громад.

На сьогодні необхідно виокремити такі регіони Чехії, що проводять співпрацю з громадами Закарпаття вже майже два десятиліття. Серед них – Край Височина та Благодійний фонд «ВіЗа», котрі систематично і в різних напрямках співпрацюють з різними громадами місцевого самоврядування Закарпаття, допомагаючи у вирішенні потреб населення, освітніх, культурних, медичних, соціальних закладів та реабілітації військових.

Так історично склалося, що народи Чехії та України мають багато спільних сторінок життя і співпраці як в минулому, так і в сьогоdnішній нелегкий час. Із цього приводу президент Чехії Петр Павел зазначив: із Україною у нас надзвичайно багато спільного. І мова не тільки про Закарпаття часів виникнення Чехословаччини.

Зміцнюється і набуває нових напрямів транскордонне співробітництво між Тячівським, Рахівським районами краю з повітовими радами Румунії, що межують із Закарпаттям: підписано угоду про об'єднання зусиль для повоєнного відновлення нашої держави, спільних інфраструктурних об'єктів прикордоння, зокрема, щодо відкриття ще двох пунктів пропуску – «Яблунівка – Ремета» та «Хижа – Тарнамаре». Співпраця у цьому напрямі дасть ще один поштовх для економічного розвитку громад, туризму, покращить логістику та дозволить розширити транскордонні коридори із країнами-сусідами – членами Європейського Союзу.

Закарпаття колись славилось розвитком вівчарства, про що сьогодні так не скажеш. Ведення вівчарства в області занедбане на відміну від наших румунських сусідів, де в країні нараховується близько десяти мільйонів голів овець. В Україні в десять разів менше, в Закарпатті – сто тисяч. З метою поліпшення даної галузі закарпатські та румунські вівчарі уклали угоди про форми співпраці. Регіон уже має в цьому напрямі позитивний досвід міжнародної співпраці з регіонами Австрії [11].

Сьогодні регіон Закарпаття став місцем проведення загальноукраїнських форумів за участі міжнародних партнерів, зокрема в галузі виноробства. Офіційно в області зареєстровано 23 ліцензовані виробники виноробної продукції. За останні роки виноградарі та виробники краю на рівні співпраці отримали 15 млн.грн. підтримки від Євросоюзу.

Транскордонна співпраця краю розширюється географічно, сягаючи вже і Китайської Народної Республіки. Напрямами її є культура, освіта та економіка. Започаткована вона обласним центром із містом Сінчжоу на основі підписаного Меморандуму про співпрацю, що стало основою поглибленого діалогу. В травні 2025 року Закарпаття відвідала китайська делегація, котру очолював Надзвичайний і Повноважний Посол КНР в Україні. Він зазначив, що китайські підприємці активно цікавляться Україною як потенційним партнером для інвестицій. Китай і Україна є стратегічними партнерами. Ми отримуємо багато запитів від бізнесу, який прагне співпраці[11].

Примітно, що з часу функціонування Асамблеї Європейських Регіонів (1985р) тільки в 2025 році вперше від України було обрано двох віцепрезидентів, а в Бюро, основний політичний орган АЄР, Україну представлятиме наступні два роки голова Закарпатської обласної ради Р. Сарай. На даному форумі було підписано 15 угод про співробітництво з громадами Франції, Німеччини, Швеції, Бельгії, Японії та Польщі.

Сьогодні Асамблея Європейських Регіонів об'єднує понад 130 регіонів із більш ніж 30 країн. Вона співпрацює з такими структурами: Рада Європи; Європейська Комісія; Комітет регіонів. Асамблея підтримує регіони в доступі до європейських програм та їх фінансування.

Знаковою подією став і третій Міжнародний саміт міст і регіонів «Згуртовані заради миру і безпеки». В його роботі взяли участь іноземці з 20 країн світу, 22 представники посольств держав, а також очільники області та ряд голів місцевого самоврядування. Це закономірно, бо Закарпатська область, громади реалізують сьогодні десятки спільних проєктів із міжнародними партнерами, комунікують із містами-побратимами, регіонами. Така обопільна транскордонна співпраця здійснюється заради підтримки одне одного, солідарності та єдності, здатних протистояти злу, насильству та агресії.

Висновки. Історія транскордонної співпраці в західному регіоні України із сусідами країнами, зокрема, Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією, а також Чехією має давню історію. За цей час вона вдосконалювалася відповідно до політичної доцільності в першу чергу. В час незалежності набула нових форм, напрямів і рівнів, широких можливостей, що вивело її на шлях ефективності та знизило корупційні діяння, особливо на рівні міжрегіонального співробітництва. Сьогодні це один із пріоритетних рівнів, результати якого підтверджуються публічно. Характерними рисами його є вдосконалення та інноваційність, що слугує прикладом наслідування.

Цьому процесу сприяло оновлення національної і європейської законодавчої бази відповідно до нових вимог життя, що склалися у посттоталітарних країнах, ставши на шлях демократії і верховенства права та нового спільного державоутворення – Європейського Союзу.

Нова форма транскордонної співпраці на рівні регіонів і місцевого самоврядування засвідчує її оперативність, ефективність та прозорість в усіх аспектах діянь.

Співробітництво на рівні самоврядування громад вносить інноваційні аспекти в цей напрям, що дає обопільну можливість безпосередньої участі і зустрічі керівників і громад, набуває більш тісної співпраці та спілкування *de visu*, що унеможливорює появі корупції котре, на жаль, сьогодні присутня на інших рівнях. Це одна з кращих практичних форм співпраці на даному рівні та встановлення більш тісних стосунків між керівниками, самоврядними громадами та взаєморозуміння між народами країн.

На сьогодні в Європейському Союзі та Україні наявна значна нормативно-правова база, що приєє інноваційним підходам у реалізації транскордонної співпраці. Оновлене законодавство розширює простір, напрями, види та форми співпраці.

Завдяки децентралізації, органи місцевого самоврядування отримали розширені повноваження в проведенні політики транскордонної співпраці. Сьогодні місцева влада може самостійно формувати напрями і рівні співпраці. Транскордонна співпраця не є ілюзорною, вона стала реальною та ефективною, особливо в період війни. Все це залежить від ініціативи місцевих громад та влади.

Сучасне розуміння транскордонної співпраці, знання теоретико-методологічних засад, правових принципів їх практичної реалізації з використанням інноваційних підходів як в Україні, так і на міжнародному рівні є одним із основних і дієвих чинників суспільного прогресу.

На основі проведеного аналізу компонента регіонального і місцевого самоврядування в напрямі транскордонної співпраці встановлено: така діяльність стала можливістю для пострадянських країн тільки після розпаду СРСР, ставши на шлях демократичного розвитку, внесення змін у національне законодавство узгоджуючи його з нормами європейського і міжнародного.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. 1997. № 24. ст. 170 (з наступ. змін. та допов).
3. Про транскордонне співробітництво: Закон України від 24.06.2004 р. № 1861-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.
4. Всесвітня декларація місцевого самоврядування, Ріо-де-Жанейро, 26.09.1985 року. Місцеве самоврядування. 1997. № 1-2. С. 95–97.
5. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво міжтериторіальними общинами або властями. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_106#Text.
6. Європейська хартія місцевого самоврядування. Збірка договорів Ради Європи. Українська версія. Київ, 2000. С. 194–205.
7. Угода про співробітництво у сфері безпеки та довгострокову підтримку між Україною та Чеською Республікою 18 липня 2024 р. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-spivrobitnictvo-u-sferi-bezpeki-ta-dovgostrokovu-p-92237>.
8. Туряниця В.В. Освіта українців-біженців у Європейському часопросторі в період російсько-української війни (на прикладі Чеської Республіки) Право - дієвий засіб перемоги України у війні з рф: аналітика, оцінки, прогнози. Міжнародна колективна монографія за заг. ред. Бисаги Ю.М., Белова Д.М., Берч В.В., Дешко Л.М., Заборовського В.В. та Продан В.І. Ужгород: Видавничий дім «РІК-У», 2023. С. 196–2114.
9. Туряниця В.В., Шанта І.І. Законодавче забезпечення надання Чехією допомоги Україні в період російсько-української війни: особливості, напрями, форми та рівні / *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. Випуск № 03, 2025, частина 3. С. 433–438.
10. Поточні архіви Міністерства внутрішніх справ, Міністерства праці і соціальних справ, Міністерства освіти, молоді та фізичного виховання, Міністерства охорони здоров'я, агентства RAQ Research, Radio Prague International, Radio Prague Newsletter та ін.
11. Поточні архіви Закарпатської обласної військової адміністрації, Закарпатської обласної ради, органів місцевого самоврядування.
12. Засоби масової інформації Закарпаття.